

Anna Kadefors
Nationell koordinatör
Sveriges Bygguniversitet
2013-01-29

Formas
Kristina Laurell/Anna Ledin
Box 1206
111 82 Stockholm

Finansieringsformer för långsiktig kunskapsutveckling i samhällsbyggnadssektorn

Ett uttalat mål med den satsning som regeringen nu gör på forskning och innovation i samhällsbyggnadssektorn är att möta långsiktiga kunskapsbehov. Betydelsen av långsiktighet stöds också av Vinnovas effektstudier (rapporten "När staten spelat roll", 2011). Uppföljningarna visar att det som av finansiärer ses som ett "projekt" oftast är delar i betydligt mer långvariga utvecklingsprocesser både för avnämare och forskare, och att många effekter av satsningar på innovation och utveckling visar sig först på 10-20 års sikt. Det är alltså viktigt att föra en diskussion inte enbart kring vilka forskningsområden som ska prioriteras utan också om finansieringsformerna: hur ska satsningar utformas för att stödja långsiktig kunskapsutveckling i sektorn?

Detta inlägg har tagits fram av styrelsen i Sveriges Bygguniversitet och baseras på våra gemensamma erfarenheter av att driva forsknings- och utvecklingsverksamhet i nära samverkan med företag och organisationer i samhällsbyggnadssektorn. De tekniska högskolorna är starkt beroende av extern finansiering för forskning: omkring 70 % av vår forskningsfinansiering kommer från externa källor (motsvarande andel för de generella universiteten ligger runt 50 %). Många forskargrupper är små och det finns ett stort behov av kompetensuppbyggnad för att uppnå kritisk massa. De miljöer vi representerar ansvarar också för en stor del av kompetensförsörjningen till samhällsbyggnadssektorn genom utbildningen av högskole- och civilingenjörer.

Samhällsbyggnadssektorns särdrag

I samhällsbyggandet är man bra på att genomföra utvecklingsinsatser i enskilda byggprojekt men sämre på att integrera erfarenheterna i den löpande verksamheten. Hos företag och offentliga organisationer saknas ofta uttalade roller, rutiner och budget för kontinuerligt förbättrings- och innovationsarbete. Många företag i samhällsbyggnadssektorn, inte minst på byggherresidan, fungerar som småföretag när det gäller utvecklingsarbete trots att de kan vara mycket stora sett i värde och omsättning.

Till sektorns styrkor hör att det finns ett väl utvecklat samarbete på branschnivå och stora möjligheter för olika aktörer att samverka i utvecklingsinsatser som gynnar sektorn som helhet. Kopplingen till samhällsutvecklingen i stort föder också ofta ett starkt personligt engagemang hos enskilda individer. Den stora utmaningen ligger i att integrera initiativ på individ-, projekt- och branschnivå mer långsiktigt med verksamheten på företags/organisationsnivån.

I princip all vår forskning inom samhällsbyggnadsområdet är behovsmotiverad, även om den kan vara av mer grundläggande karaktär utan tydlig tillämpning på kort sikt. Många forskare arbetar praktisknära och har en god uppfattning om vilka forsknings- och kunskapsbehov som finns på avnämersidan, samtidigt som man har en överblick över forskningsfront och internationell utveckling. Att det finnas ett lokalt kunskapsbehov

innebär inte självklart att det finns ett forskningsbehov, och många gånger är det forskarna som har bäst förutsättningar att bedöma relevans på längre sikt.

Erfarenheter av forskningssamverkan med företag och offentliga organisationer

För att implementera forskningsbaserad kunskap i företag och andra organisationer är det viktigt att det finns ett engagemang från avnämarsidan. Ett vanligt sätt att säkerställa detta är att ställa krav på medfinansiering. Tanken är att företagen inte vill satsa resurser på utvecklingsarbete som man inte ser en direkt nytta av. Några erfarenheter från styrd och samfinansierad forskning i samhällsbyggnadssektorn är:

- Det är lättare att frigöra medel och tid för att medfinansiera forskning i samband med investeringar i byggprojekt, medan företag och offentliga fastighetsägare ofta saknar system för att finansiera utvecklingsarbete som spänner över längre tid. Detta skiljer byggsektorn från många andra verksamheter, där medel på ett annat sätt kan tas ur en löpande budget som beslutas på högre nivå i organisationerna.
- Företag medverkar i forskningsprojekt av olika skäl. Ofta är det forskarna som håller koll på när utlysningar kommer och närmar sig sina egna inarbetade företagskontakter. Projekt kan då initieras för att företagen vill stödja ett visst ämnesområde eller vissa forskare snarare än för att det finns konkreta planer på att tillämpa resultaten i den egna verksamheten. Man kan också vilja belöna en medarbetare som har ett specialintresse eller så ser man forskningen som en del i marknadsföringen. Detta gör att forsknings- och utvecklingsprojekt blir starkt individberoende.
- Om forskningen inte är förankrad i avnämnarnas ledning och det inte finns ett system för att ta hand om ny kunskap hamnar huvudansvaret för administration, resursförsörjning och kunskapsspridning hos forskarna, som får mycket lite tid att arbeta med sina kärnfrågor. Det är svårt att bygga långsiktig och internationellt slagkraftig kompetens under sådana förutsättningar, och en forskningsmiljö kan inte ha för stor andel industrisamarbeten om man ska kunna ligga i framkant vetenskapligt.
- Komplicerade villkor för EU-finansiering, framförallt i projekt som samfinansieras mellan olika forskningsråd i Europa skapar också mycket administration och minskar möjligheterna att planera långsiktigt.
- Det är svårt att få ett bindande åtagande från medfinansiärer på en tentativ projekttid som utgår från en utlysning. Detta beror både på den låga beviljandegraden och på den långa beslutsfattandetiden. När/om projektet väl beviljats krävs ofta en ny process för att få med alla partners igen, där mycket kan ha hänt sedan den första ansökan skrevs.
- Det är vanligt i Sverige med ganska styrda utlysningar för att finansiera större satsningar som pågår under ett fåtal år. Inom många områden saknas dock möjligheter att finansiera mer reguljär verksamhet när de riktade medlen upphör, vilket innebär att stora investeringar som gjorts för att bygga upp forskningsmiljöerna omintetgörs.
- Alltför snäva villkor i utlysningstexter, t.ex. typ av verksamhet och storlek på medverkande företag, kan slå sönder existerande forsknings- och industrinätverk genom att vissa parter förhindras att delta.

- Nyrekrytering av doktorander sker endast när handledaren har lyckats i en utlysning och det är sällan möjligt att fånga upp begåvade studenter när tillfälle bjuds. Det är också olyckligt att det typiska forskningsrådsstödet endast avser tre år, medan doktorandstudier i Sverige omfattar fyra års heltidsstudier.

Behovet av fria medel för forskning

Av flera olika skäl finns ett behov av en betydande andel helt fri finansiering:

- Många viktiga forskningsfrågor i samhällsbyggandet handlar om att öka förståelsen av en företeelse – ofta ett system – och har ingen tydlig enskild avnämare.
- Vissa forskningsfrågor är svåra att medfinansiera även om utvecklingsbehovet är stort, exempelvis forskning om organisationers interna processer. Här kan forskning bidra till att lyfta angelägna frågor och behovet av förändring i ett branschperspektiv.
- Det finns forskning som är olämplig att medfinansiera eftersom detta kan undergräva forskarnas trovärdighet. Det kan handla om kontraktsförhållanden eller policyfrågor på statlig eller kommunal nivå, eller om jämförelser mellan olika tekniska lösningar kopplade till olika kommersiella intressen.
- Även viss tillämpad forskning bör ligga i framkant och se bortom horisonten. Inte alla företag är nytänkande, och om konservativa intressenter får stort inflytande över forskningen går utvecklingen inte framåt.
- En viss andel fria medel behövs för att öka flexibiliteten och långsiktigheten i systemet. När en riktad satsning upphör bör det finnas möjligheter till fortsättning alternativt omställning av verksamheten till närallgande fält.
- Forskning behövs för att säkra kompetensförsörjningen till undervisning och till företag som vill ligga i framkant inom ett bredare område än vad som kan täckas av olika riktade medel.
- Fria medel kan användas för att öka den vetenskapliga outputen hos samfinansierad forskning som annars skulle ha varit alltför inriktad mot enskilda företags behov för att generera tillräckligt ny och generell kunskap.

Finansieringsformer

Kombinationen av projektbaserad finansiering på både företagssidan och finansiärsidan är ett stort hinder för långsiktiga förändringsprocesser, särskilt inom områden där det finns få finansiärer. Våra förslag (se nedan) utgår från att det måste finnas en balans mellan olika finansieringsformer för att skapa ett uthålligt innovationssystem. För att företag och forskare ska kunna planera sin verksamhet och sina samarbeten långsiktigt är det också en stor fördel om inriktningen på finansieringen på en övergripande nivå är fastställd flera år framåt.

1. Fria medel

En pott fria medel riktade till samhällsbyggnadsområdet som helhet. Denna bör vara tillräckligt stor för att vara en reell försörjningsmöjlighet för excellenta individer och kunna bidra substantiellt till den långsiktiga försörjningen av vissa forskargrupper.

Den maximala projektstorleken bör inte vara alltför liten, utan en mindre grupp (totalt 2-3) seniorer och/eller doktorander bör kunna ges möjlighet att fördjupa sig i ett visst område.

2. Riktade medel för forskarstyrda starka forskningsmiljöer

Excellenssatsningar där en grupp forskare, inom ett lärosäte eller i samverkan mellan flera grupper, ges ansvaret att hantera en större pott med pengar för en långsiktig större satsning (minst 7 år). En annan möjlighet är en långsiktig plan där mindre utlysningar inom vissa prioriterade områden återkommer regelbundet.

Dessa satsningar kan ha olika krav på medfinansiering beroende på inriktning och typ av avnämare, från helt fria medel till som högst 50%. Ju högre kraven är på medfinansiering, desto större flexibilitet bör finnas i krav på samarbetspartners och inriktning.

Även forskarskolor kan hanteras inom denna ram.

3. Styrda utlysningar med programledning

Problemorienterade utlysningar med ett tydligt engagemang från avnämersidan och en aktiv programledning som säkrar att olika delprojekt befruktar varandra. Målet bör vara co-production, dvs. reell samverkan mellan forskare och avnämare. Det är inte självklart att medfinansiering ska ordnas av forskarna, utan större konsortier av problemägare/medfinansierare kan föreslå satsningar, eller så kan Formas eller IQ Samhällsbyggnad initiera finansiersamarbeten inom angelägna områden. En möjlighet är att utse de medverkande forskarna i konkurrens varefter den närmare planeringen av delprojekten görs i samarbete mellan forskare och avnämare. Universitet, institut och andra aktörer kan samverka för att täcka olika delar i innovationsprocessen.

4. Den finska modellen

Forskare skickar först in en ansökan som bedöms vetenskapligt och relevansmässigt. Med en beviljad ansökan kan forskarna sedan kontakta samarbetspartners, som har lättare att ta ställning till ett konkret förslag.

5. Särskilda medel för tjänster

Särskilda fria medel bör som idag avsättas för post-doc och forskarassistenttjänster, men även ett system för mer flexibel doktorandfinansiering på individnivå behöver undersökas.

6. Mindre, kortare utvecklingsprojekt

På samma sätt som för fri forskning finns ett behov av fria medel för mer tillämpningsnära forskning i samverkan mellan företag och forskare. Formas kan här behöva ta ansvar för områden som inte täcks av andra finansierare.

Säkra en reell ökning av resurserna till samhällsbyggnadssektorn

Slutligen finns anledning att påpeka att regeringens avsikt är att öka den totala tilldelningen av forskningsmedel till samhällsbyggandet. När Formas beviljningsgrad i den öppna utlysningen sjunkit till 6-7% avstår många forskare inom teknik och arkitektur helt från att söka medel. Det finns en risk att denna trend förstärks om det tillkommer riktade satsningar inom samhällsbyggnadsområdet som uppfattas ha högre träffprocent, vilket med Formas nuvarande system innebär att områdets andel av totala medel i den allmänna utlysningen sjunker. Det är också svårt att överblicka vilken effekten blir av Vinnovas agendor och ett nytt program inom Energimyndigheten. Någon form av garanti av medel till samhällsbyggandet inom den ordinarie ramen kan alltså behövas för att säkerställa en reell ökning av resurserna till området.